

Josef Smolík

SUBKULTURY MLÁDEŽE

UVEDENÍ DO
PROBLEMATIKY

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

PhDr. Josef Smolík, Ph.D.

SUBKULTURY MLÁDEŽE

Uvedení do problematiky

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 4115. publikaci

Recenzovali:

PhDr. Václav Bělík, Ph.D., Pedagogická fakulta UHK

PhDr. Josef Kasal, Pedagogická fakulta UHK

Fotografie: archiv autora,
fotografie z fotbalového prostředí Pavel Lebeda
(www.sport-pics.cz)

Odpovědná redaktorka Hana Vařáková
Sazba, zlom a zpracování obálky Vojtěch Kočí
Počet stran 288
Vydání 1., 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

© Grada Publishing, a.s., 2010
ISBN 978-80-247-2907-7 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-7372-8 (elektronická verze ve formátu PDF)
© Grada Publishing, a.s. 2012

Obsah

O autorovi	9
Poděkování	11
Úvod	13
1. Vymezení problematiky	17
Literatura	18
1.1 Mládež	19
1.1.1 Charakteristika mládeže	19
Literatura	25
1.2 Kultura/subkultura	25
1.2.1 Kultura	26
1.2.2 Subkultura	30
Typologie subkultur	34
Literatura	34
1.3 Subkultury mládeže	34
1.3.1 Vymezení základních pojmů	36
Literatura	41
1.3.2 Subkultura versus hnutí	42
Literatura	44
1.3.3 Rizikovost subkultur mládeže	44
Literatura	48
2. Jak zkoumat subkultury mládeže?	49
2.1 Kvantitativní a kvalitativní výzkum	50
2.2 Techniky pro sběr informací o subkulturách mládeže	53
2.3 Zásady realizace terénního výzkumu subkultur mládeže	55
Literatura	56
3. Teorie subkultur mládeže	57
Literatura	58

3.1	Počátky výzkumu, chicagská škola	58
3.1.1	První generace chicagské školy	59
3.1.2	Druhá generace chicagské školy	62
3.1.3	Třetí generace chicagské školy	62
3.1.4	Následovníci chicagské školy	68
	Literatura	72
3.2	Birminghamská škola, CCCS	72
3.2.1	Kulturní studia	75
	Literatura	77
3.3	Postsubkulturní teorie	77
3.3.1	Kritika CCCS	78
3.3.2	Prolínání stylů a prostupnost mezi subkulturami	80
	Literatura	84
4.	Ženy v subkulturách mládeže	85
	Literatura	87
5.	Typologie subkultur mládeže	89
	Literatura	90
6.	Subkultury mládeže a média	91
	Literatura	95
7.	Subkultury mládeže a trh	97
	Literatura	101
8.	Subkultury mládeže a politika	103
	Literatura	105
9.	Vybrané subkultury mládeže	107
	Literatura	107
9.1	Hippies	107
9.1.1	Ideoví předchůdci subkultury hippies	108
9.1.2	Beat generation	110
9.1.3	Hippies	113
9.1.4	Yippies	119
9.1.5	Yuppies	121
9.1.6	Subkultura hippies v Československu	122
	Literatura	126
	Film	126
9.2	Skinheads	126
9.2.1	Předchůdci subkultury skinheads	127
9.2.2	První vlna vzestupu subkultury skinheads	131
9.2.3	Punková vlna ve druhé polovině sedmdesátých let	134
9.2.4	Typologie skinheads	136

9.2.5	Charakteristika skinheads	137
9.2.6	Subkultura skinheads u nás	144
	Literatura	150
	Filmy	150
9.3	Fotbaloví chuligáni	150
9.3.1	Charakteristika subkultury fotbalových chuligánů	150
9.3.2	Subkultura fotbalových chuligánů z pohledu sociálních vědců	155
9.3.3	Fotbaloví chuligáni na českém území	159
	Literatura	168
	Filmy	169
9.4	Punk a hardcore	169
9.4.1	Vymezení pojmu punk	170
9.4.2	Vývoj punku	171
9.4.3	Vývoj punkové subkultury u nás	185
	Literatura	191
	Filmy	191
9.5	Graffiti	191
9.5.1	Vymezení pojmu graffiti	191
9.5.2	Graffiti subkultura a hip hop	193
9.5.3	Vývoj graffiti subkultury	196
9.5.4	Graffiti subkultura v České republice	198
	Literatura	206
	Film	206
9.6	Metal	206
9.6.1	Vývoj metalové subkultury	207
9.6.2	Metalová subkultura u nás	218
	Literatura	227
	Filmy	227
9.7	Gothic rock a emo	227
9.7.1	Gothická subkultura	228
9.7.2	Emo	231
	Literatura	233
9.8	Taneční scéna	233
9.8.1	Vývoj subkultury taneční scéna	233
9.8.2	Techno v České republice	239
	Literatura	245
	Závěr	247
	Příloha: Nová vlna se starým obsahem	251
	Literatura	257
	Jiné materiály, ziny, hudební nosiče	269
	Vybrané hudební a DVD nosiče	273
	Rejstřík	275

O autorovi

PhDr. Josef Smolík, Ph.D., působí jako odborný asistent Oddělení bezpečnostních a strategických studií katedry politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Od roku 2004 vyučuje kurz týkající se subkultur mládeže.

Na Masarykově univerzitě vystudoval politologii, psychologii a sociální pedagogiku. Profesně se zaměřuje na bezpečnostní politiku, subkultury mládeže, radikální politické strany a politickou psychologii.

Autor či spoluautor knih *Fotbalové chuligáni* (2004, s M. Marešem a M. Suchánkem), *Fotbalové chuligánství* (2008), *Psychologie vůdcovství* (2008, s J. Lukasem) a *Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko* (2009, s P. Kupkou a M. Laryšem). Pravidelně navštěvuje koncerty nejrozličnějších hudebních žánrů a fotbalová utkání domácích i zahraničních soutěží.

Výkonný redaktor recenzovaného časopisu *Rexter* (www.rexter.cz).

Poděkování

Na tomto místě bych velice rád poděkoval za různé formy pomoci a podpory doc. JUDr. PhDr. Miroslavu Marešovi, Ph.D., Mgr. Martinu Bastlovi, Ph.D., Mgr. Vladimíru Vaňurovi, Ph.D., a Mgr. Petře Vejvodové, kolegům z Oddělení bezpečnostních a strategických studií katedry politologie Masarykovy univerzity.

Za poskytnuté materiály a rozhovory bych rád poděkoval rovněž Mgr. Marku Suchánkovi, Mgr. Petru Kupkovi, Mgr. Martinu Laryšovi, Bc. Dagmar Bortlové (Tisíc let od ráje), Vladimíru Novákovi (dlouholetému vydavateli zinu *Football Factory*), Martinovi (Operace Artaban) a členům kapely Žrec. Za fotografie z fotbalového prostředí děkuji Pavlu Lebedovi (www.sport-pics.cz).

Mé díky patří i odborným recenzentům této knihy a v neposlední řadě i Mgr. Gabriele Plickové a PhDr. Daně Pokorné z vydavatelství Grada.

Úvod

Tato kniha si klade za cíl představit teorie subkultur mládeže a jednotlivé vybrané subkultury mládeže na základě sociálněvědních poznatků. Jedním z mnoha důvodů pro sepsání takto zaměřené studie je všeobecný nedostatek informací o jednotlivých subkulturách mládeže. S příznivci jednotlivých subkultur mládeže se lze setkat téměř kdykoli a kdekoli. Co však o nich víme?

Pedagogové, sociologové, sociální pracovníci, školní psychologové, psychologové, rodiče, novináři, ale i výchovní poradci a vůbec dospělí se jen velice obtížně vyrovnávají s existencí jednotlivých subkultur mládeže a často v diskusích o jednotlivých hudebních stylech, subkulturách a životních stylech jsou současné mládeži k smíchu. Je to kvůli neinformovanosti, předsudkům, ale i vinou nepřesných mediálních obrazů současné mládeže. Právě pro výše uvedené profesní skupiny je tato publikace určena.

Každý z nás má na jednotlivé subkultury mládeže vlastní, zpravidla značně vyhraněný a v mnoha případech i zkreslený názor. Tento názor často plyne právě z neznalosti, předsudků, mediálních zpráv bez kontextu a generalizací, které nám o subkulturách mládeže nevypovídají téměř nic, případně tuto problematiku velice zjednodušují.

Tato kniha tak má skromnou ambici seznámit čtenáře s vývojem bádání o mládeži a se světem některých subkultur mládeže.

Subkultury mládeže lze čtenáři představit mnoha způsoby, ale je evidentní, že osobní angažovanost jedince v jakékoli subkultuře mládeže nemůže vynahradit sebedokonalejší text. I s tímto vědomím se pokusím prezentovat jak teorie subkultur mládeže, tak i jednotlivé subkultury, resp. jejich jednotlivé proudy. Jedinci, který se pohybuje uvnitř některé subkultury, zřejmě bude připadat popis „jeho“ subkultury zjednodušený a neříkající nic nového. Přesto je možné, že i „zainteresovaný“ čtenář se z knihy dozví něco zajímavého a obohacujícího, případně text použije

k uspořádání vlastních názorů a myšlenek, nebo s textem bude vést dialog, kritizovat jej atp.

Z metodologického hlediska tato práce vychází z heterogenních zdrojů a interdisciplinárního přístupu, přičemž využívá zejména poznatků sociologie, kulturních studií, sociální psychologie, sociální práce, sociální pedagogiky, politologie, historie a kulturní antropologie. Přesto lze konstatovat, že hlavní východiska je možné spatřovat především v poznatcích sociologie¹ a sociální psychologie.

Lze předpokládat, že zvolený multidisciplinární přístup problematiku subkultur mládeže více přiblíží čtenáři – „laikovi“, ale i odborníkům pracujícím s mládeží.

Text této knihy je rozdělen na dvě hlavní části, z nichž první je teoretičtější a druhá deskriptivní. V první části jsou vymezeny základní pojmy (termíny, teorie, typologie, sociologické školy a trendy) a popsány dosavadní poznatky týkající se subkultur mládeže. Ve druhé části jsou popsány vybrané subkultury mládeže.

Většina informací obsažených v této knize byla získána z těchto zdrojů:

1. z českých i zahraničních publikací a článků, které se věnují subkulturám mládeže nebo teoretickým přístupům výzkumů této oblasti,
2. z tiskovin jednotlivých subkultur mládeže, tzv. (fan)zinů (zkratka z angl. *fan* – fanoušek, *magazine* – časopis),
3. z terénních výzkumů (pozorování a rozhovorů, koncertů, fotbalových zápasů atp.),
4. z internetových stránek a diskusních fór, jež se věnují subkulturám mládeže,
5. z hudebních nosičů a dokumentárních filmů zabývajících se fenoménem subkultur mládeže, které byly při psaní tohoto textu autorovi k dispozici.

Knihy je tak sestavena na základě studia značného množství primárních faktografických údajů, jež se zabývají jak teoriemi subkultur mládeže, tak i jednotlivými subkulturami.

1 Sociologie zkoumá společnost z více stránek, ty pak můžeme chápat jako hlediska, resp. dimenze, které charakterizují specifickou sociologického přístupu ke zkoumání společnosti. Rozlišujeme šest základních hledisek sociologického zkoumání: demografické, psychologické, kolektivní, strukturální, kulturní a dynamické (Sopóci, Búzik, 2009). I pro výzkum subkultur mládeže jsou tyto dimenze podstatné, už proto, že jednotlivé dimenze se často dotýkají dalších sociálních věd, přičemž jsou podstatné především demografická, psychologická a kulturní dimenze.

Kapitoly popisující vybrané subkultury dodržují vždy stejnou strukturu, nejdříve je popsán vývoj v zahraničí a poté v Československu, resp. v České republice. Pro bližší seznámení s tématem budou na konci příslušné kapitoly uváděny stěžejní informační zdroje, vhodná literatura a dokumenty či filmy mapující popisované téma. Pro lepší orientaci v problematice je v knize několik fotografií a jmenný rejstřík. Některé termíny jsou objasněny, rozvedeny či vysvětleny v poznámkách pod čarou.

Kniha vychází z mého několikaletého pedagogického působení na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde vyučuji kurz „Rizikové subkultury mládeže“ na katedře politologie. Nezanedbatelný podíl má i mé působení v některých popisovaných subkulturách mládeže, resp. v jejich prostředí a terénní výzkum v rámci výzkumu českého fotbalového prostředí.

Už z výše uvedeného je patrné, že jsem si vědom faktu, že cílová skupina čtenářů této knihy může být velice rozmanitá. I přesto věřím, že také obeznámený čtenář se dozví nové informace, a laika neodradí nové pojmy, termíny a sociologické teorie, koncepty a klasifikace.

Tuto knihu věnuji svým minulým, současným, ale i budoucím studentkám a studentům, které/kteří navštěvovaly/navštěvovali, navštěvují a doufám, že budou navštěvovat, výše zmíněný kurz vyučovaný na Fakultě sociálních studií MU. Právě studentkám a studentům, kteří již kurz navštěvovali, na tomto místě děkuji za mnohdy inspirující diskuse a podněty, které jsem se snažil zapracovat do tohoto textu.

Potenciální zájemce o podrobnější informace o jednotlivých subkulturách mládeže, doufám, využije tuto knihu k dalšímu studiu na základě předložené literatury a zdrojů.

Jak již bylo uvedeno, tato publikace je určena především pedagogům, studentům společenských věd, sociálním pracovníkům, novinářům, ale i širší veřejnosti, která má zájem seznámit se blíže s některými subkulturami mládeže. *V žádném případě nemá jakkoli a priori kriminalizovat žádnou z popisovaných subkultur mládeže.*

Vymezení problematiky

Pedagogové, sociologové, sociální pracovníci, školní psychologové, ale i žáci/studenti se často setkávají s příznivci jednotlivých hudebních stylů či jednotlivých subkultur mládeže, které jsou charakteristické např. provokativním oblečením, slangem, líčením, ale i chováním. V každé základní či střední škole nebo na ulici lze narazit na někoho, kdo poslouchá punk, metal, hip hop, řadí se ke skinheads či je nalíčen ve stylu gothic rocku či emo stylu. I když jednotlivé subkultury mládeže jsou často spojovány s posledními roky, je možno konstatovat, že s fenoménem subkultur mládeže se naše společnost setkávala již před rokem 1989. Pro dnešní mládež tak může být zajímavé i porovnání situace právě před rokem 1989, kdy jakékoli projevy mládeže, mimo vyhrazené přijatelné a státem podporované aktivity, vzbuzovaly nedůvěru, podezření a byly často označeny za provokaci, či přímo protistátní činnost.

V průběhu devadesátých let 20. století se na území České republiky etablovaly téměř všechny subkultury běžné v zahraničí. Často jsou právě subkultury mládeže, někdy i neprávem, spojovány se sociálně patologickými jevy, některé subkultury se stávají synonymem pro násilí, extravaganci, užívání drog, ale i pro pořádání protestů, demonstrací, happeningů či dobročinných koncertů (Smolík, 2008a, b, srov. Matoušek, Kroftová, 1998).

Rozvoj kultury mládeže a následně subkultur mládeže byl markantní zejména po druhé světové válce (srov. Macek, 2003). Subkultury mládeže se utvářely především v Anglii (např. skinheads, punks, fotbaloví chuligáni, rockers, mods) a ve Spojených státech amerických (sprejeři, hip hopeři, hardcore). Přes dominanci Anglie a USA lze konstatovat, že se subkultury mládeže projevovaly takřka ve všech západoevropských zemích, což v současném globalizovaném světě má důsledek i v rozšiřování subkultur mládeže do dalších států, přičemž původní subkultury jsou mnohdy modifikovány.

Devadesátá léta 20. století zásadně změnila situaci i v české společnosti, což se projevilo také v oblasti volného času dětí a mládeže; výrazně přibýlo nových možností, jak trávit volný čas, volnočasové aktivity se staly zbožím atp.

Především dospívající² se často snaží realizovat a hledat své „já“ v rámci subkultur mládeže, což lze hodnotit kladně (navazují se nová přátelství, vznikají hudební kapely, projekty, fankluby apod.) i záporně (drogové závislosti, agresivita, trestná činnost mládeže, šikana apod.).

Pohled většinové společnosti na příznivce jednotlivých subkultur je zkreslován množstvím předsudků³, pověr, obav a neznalostí. Svoji roli sehrávají i masová média, která často popisují subkultury mládeže nesprávně a pouze negativně. Některé subkultury mládeže máme tendenci odsuzovat, jiné považujeme za zajímavé, či dokonce přínosné. Současně však dospělí často nevědí, co jednotlivé subkultury mladým lidem přinášejí, co je jejich podstatou, proč jsou přitažlivé.

Kde se subkultury mládeže objevily? Jaká je historie výzkumu těchto subkultur? Jaký je vztah mezi kulturou a subkulturou mládeže? Kolik subkultur mládeže v České republice existuje? Jaká jsou možná nebezpečí pro příznivce jednotlivých subkultur? Jaký je pohled příznivců konkrétní subkultury na společnost? Na tyto i další možné otázky by měly odpovědět následující řádky. Než se však zaměříme na jednotlivé sociologické školy a teorie týkající se subkultur mládeže, bude vhodné se seznámit se základními termíny, za které lze považovat mládež, kulturu/subkultury a subkultury mládeže (srov. Smolík, 2008a, b).

Literatura

Macek, P. (2003): *Adolescence*. Praha: Portál, 2. vydání.

Matoušek, O., Kroftová, A. (1998): *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence mládeže*. Praha: Portál.

- 2 Danics (2002) jako charakteristické složky procesu dospívání uvádí např. hledání svého místa ve společnosti, otevřenost novým myšlenkám, popírání zavedených způsobů myšlení a chování, zvýšenou kritičnost ke společnosti, nedostatečnou životní zkušenost, malou schopnost představit si důsledky svého uvažování a jednání, věkem daný egoismus, upřednostňování černobílého vidění světa.
- 3 Předsudek lze definovat jako předpojatost, názorovou strnulost, kriticky nezhodnocený úsudek a z něj často plynoucí postoje, názor přijatý jedincem nebo skupinou.

1.1 Mládež

Výzkumy mládeže nejsou jevem posledních několika let či desetiletí. Již v 19. a 20. století se mládeži věnovaly autorky a autoři jako např. Ch. Bühler, P. F. Lazarsfeld, H. Schelsky, H. Krautz, E. Erikson, S. N. Eisenstadt, T. Adorno, R. R. Bell a mnozí další (viz kap. 3.1–3.3, srov. Freiová, 1967). V českých zemích mají pedagogické, sociologické a psychologické výzkumy, teorie a poznatky o mládeži rovněž bohatou historii. Mládež byla většinou vnímána jako předmět bádání při výchovném/vzdělávacím procesu, nebo při volnočasových aktivitách.

1.1.1 Charakteristika mládeže

Jaká je ale současná mládež? Jak ji lze charakterizovat? Téměř před 50 lety stanovil Mácha (1965) pro mládež tyto psychologické charakteristiky: iniciativnost, snaha překonávat překážky, sebedůvěra, ctižádost, snaha po sebeuplatnění, schopnost vidět nově to, co starší generace nechápe, kontrastní chování na styl života starších generací, odpor proti předsudkům, přežitkům, tuposti a dogmatismu, ale i zaměření do budoucnosti a romantičnost. Skalková (1996) si zase všímá např. toho, že dospívající se zaměřují na život pro daný okamžik, projevují zájem o krátkodobou módu, určitý druh hudby⁴, atraktivní vzhled, „divoký účes“ i „legrační boty“ apod. a snaží se omezit jakékoli zasahování dospělých, prevenci nebo pedagogizaci.

Změnily se tyto charakteristiky nebo náhled na současnou mládež? A jakou roli hrají jednotlivé subkultury mládeže?

Jednoduše charakterizovat mládež 21. století je poměrně obtížný úkol. Svoji roli sehrává i tzv. **kult mládí**, který má vliv na fakt, že se mezi mládež počítají i osoby, jež by před několika desítkami let do této kategorie rozhodně nepatřily. Toto oddalování dospělosti Ondrejko (1997) vnímá jako tzv. pluralizaci věku mládeže (za konec tohoto období je uváděn i věk 32 let).

Mládí člověka je v odborné sociologické a psychologické literatuře charakterizováno jako:

4 Na otázku, zda poslech určité hudby může vést k nějakým patologickým formám chování, se pokusila odpovědět celá řada badatelů, došli však povětšinou k nejednoznačným závěrům. (Mužík, 2007: 51) Někteří autoři předpokládají také vztah mezi osobnostními rysy a hudebním vkusem. Přesto však nelze tyto klasifikace v současnosti příliš přeceňovat.

- a) období přechodu mezi dětskou závislostí a relativní nezávislostí a svébytností dospělého, období individuálního vývoje, ve kterém dochází k dotváření předpokladů jedince pro jeho reprodukci (ontogenetické hledisko);
- b) soubor subkulturních znaků příznačných pro mladé lidi, který významně souvisí s určitým historickým obdobím, jeho podobou a proměnami. (Kabátek, 1995: 17, srov. Ondrejko, 1997)

Již zmiňovaný Mácha už před desetiletími mládež vnímal jako „společenský faktor, který se pravidelně objevuje v každé společnosti, nabývá pravidelných odlišností od dospělých společenských vrstev (a na druhé straně od věku dětství), jenž trvá přechodně a který tvoří základ pro nejbližší další strukturu dospělé společnosti“. (Mácha, 1965: 13)

Pedagogové Průcha, Walterová a Mareš (1995) definují mládež jako sociální skupinu tvořenou lidmi ve věku přibližně 15–25 let, kteří již ve společnosti neplní role⁵ dětí, avšak společnost jim ještě nepřiznává role dospělých.

Hledisek pro možnou **klasifikaci mládeže** je značné množství a liší se od sebe podle toho, jak který vědní obor mládež zkoumá (hledisko pedagogické, psychologické, sociologické, kriminologické a další) (srov. Chaloupka, 1983).

Pokud bychom vyšli ze sociálněpsychologického vnímání mládeže, lze s velkou obezřetností mládež spojit s kategoriemi **pubescence** (dospívání) a **adolescence** (mládí). Pubescence se obvykle ohraničuje časovým intervalem 11–15 let, adolescence je pak datována od 15 do 20 (22) let. Počátek je spojován s plnou reprodukční zralostí, v jejím průběhu se obvykle ukončuje tělesný růst. Pro ukončení adolescence biologická kritéria takovou váhu nemají – důležitější jsou kritéria psychologická (dosažení osobní autonomie), případně sociologická (role dospělého) a pedagogická (ukončení vzdělávání a získání profesní kvalifikace) (srov. Macek, 2003; Ondrejko, 1997; Skalková, 1996; Labáth a kol., 2001).

Zejména v období adolescence se **vrstevnické skupiny** díky své dynamice stávají unikátním a nezastupitelným výchovným činitelem. Část vrstevnických skupin se může identifikovat s nejrůznějšími subkulturami mládeže a podílet se na jejich fungování.

Vrstevnické skupiny jsou charakteristické především tím, že jsou:

5 Role je možno definovat jako souhrn kulturních vzorců asociovaných s danou sociální pozicí ve společnosti, tj. souhrn způsobů jednání, které se od individua v určité společenské pozici v konkrétní sociální situaci očekávají. Lze rozlišovat krátkodobé a dlouhodobé role.

- a) dobrovolné,
- b) bez přímé kontroly dospělých, především rodičů,
- c) kontrolované vrstevníky,
- d) orientované většinou na volnočasové aktivity. (Ondrejko, 1994)

Socializace

Právě vrstevnické skupiny na bázi subkultur mládeže mají neodmyslitelné místo v procesu socializace.⁶

Socializaci lze definovat jako proces, při němž si jedinci osvojují pravidla chování, soubor názorů, hodnot a postojů s cílem stát se plnohodnotnými členy společnosti (srov. Hewstone, Stroebe, 2006). Je třeba dodat, že ani konec dospívání neukončuje proces socializace. Dospělost přináší nové výzvy a nová vnější i vnitřní očekávání (viz Hewstone, Stroebe, 2006). Většina sociologů a psychologů uvažuje o socializaci jako o procesu, který začíná narozením a končí smrtí. Socializace je kontinuální proces a jeho periodizace záleží vlastně jen na volbě znaků, jimiž jsou charakterizována určitá období (např. periodizace E. Eriksona, J. Příhody, J. Alana) (blíže viz Kabátek, 1994). Za primární jednotku socializace je považována rodina. Sekundární socializace je vztažena k mládí a dospělosti. Vedle rodiny, tzv. primární jednotky socializace, mají vliv na vytváření postojů a zkušeností i party, resp. subkultury mládeže (srov. Kabátek, 1994).

Součástí socializačního procesu jedince je schopnost jeho adaptace a jeho ztotožnění se se sociální rolí, kterou má v jednotlivých životních obdobích zaujímat. Člověk jako individualita se v průběhu procesu socializace stává bytostí společenskou a nežije ani nemůže žít osamoceně, vliv často mají právě vrstevnické skupiny a subkultury mládeže (srov. Chaloupka, 1983). Vrstevnické vztahy a skupiny mají velký význam převážně od 12 do 15 let (v pubertálním a později adolescentním věku – do 18 let) pro postupné vytváření společenských vztahů a odpoutání se od rodiny (Buriánek, 1996; Ondrejko, 1997; Smolík, 2005a). Marcuse (1969: 28) přímo tvrdí, že „mladé generaci je princip relativity vštěpován spíše mimo rodinu než rodinou“.

Ve vývoji osobnosti jde o **novou kvalitu socializace**, pro niž je charakteristické:

6 Socializace má dvě vzájemně spjaté stránky. První – ontogenetická – je vztažena k utváření osobnosti. Člověk se musí přizpůsobit kultuře (přesněji řadě subkultur, do nichž se rodí nebo dostává postupem času) přinejmenším proto, aby mohl v daném prostředí působit. Druhá – sociogenetická – stránka socializace je vztažena k vývoji lidského druhu. Socializace v tomto ohledu směřuje k utváření nových generací schopných převzít kulturu (subkulturu) dané společnosti (komunity) a kontinuálně i diskontinuálně v ní pokračovat (Kabátek, 1994, srov. Sopóci, Búzik, 2009).

- a) Mladý člověk se dostává do prostředí „neosobních pravidel“ a neosobní autority. Konkrétní příkazy a zákazy rodinných autorit – rodičů – jsou nahrazeny dohodnutými pravidly skupiny, na jejichž formulaci má mladý člověk možnost se více méně podílet. Tím, že se podílí na formulaci hodnot a norem, které skupina uznává, je také zainteresován na jejich obhajobě a ochraně. Podstatný je i mýtus o svobodě individua v rámci vrstevnických skupin. Pocit svobody, který zpravidla mladí lidé ve vztahu k vrstevnické skupině mají, není dán tím, že by s nepřítomností autority rodičů a jiných vychovatelů mizely také normy jednání. Rozdíl je spíše jen ve fyzické absenci dospělých strážců norem. Ti jsou nahrazeni smluvním uznáním souboru hodnot a norem dané adolescentské komunity, který zpravidla není mnoho vzdálen od onoho souboru pravidel jednání, jenž platí v dominantní kultuře dospělých.
- b) Navzdory zmíněné relativně tuhé sociální kontrole poskytují přece jen vrstevnické skupiny nejvíce prostoru pro otevřenou konfrontaci různých proudů hodnot a norem, se kterými jsou mladí lidé v interakci v rámci intencionální i funkcionální socializace.
- c) Vrstevnické skupiny umožňují „testovat“ toleranci dospělých a solidaritu vrstevníků. Provokativní chování mladých lidí je specifickým prostředkem utváření generační solidarity, ale také indikátorem akceptovatelnosti manifestovaných generačních hodnot a norem „světa dospělých“. (Kabátek, 1994)

Když věk členů překračuje hranice 25–30 let, subkulturní party se většinou rozpadají, někteří členové ale mohou v takto označené skupině přetrvávat, jelikož pojem mládež není přesně označen horní věkovou hranicí. Kraus (1978) horní věkovou hranici spatřuje nad 25 lety. Protože fáze mládí nemá v moderní společnosti přesně vymezené hranice, najdeme mnoho prvků subkultur mládeže i u starších lidí. Do určité míry nahrazuje členům rodinu, poskytuje emoční, sociální i materiální podporu. (Smolík, 2008a) Podstatná pro jedince je i sociální opora, stav, kdy jedinci z okolí signalizují přijetí, ocenění, obdiv. Rovněž významným procesem je individualizace jedince (srov. Ondrejko, 1997).

V této knize budeme tedy považovat mládež za kategorii, která je značně volná a záleží především na konkrétním jedinci, zda se označí a považuje se za součást mládeže, či nikoli.

Sociologie respektuje vnitřní diferenciaci mládeže, přičemž konstatuje, že jde o jev společensko-historický. Mládež ze sociologického pohledu zkoumá subdisciplína **sociologie mládeže**, která je definována jako „vědní disciplína, analyzující interakce a vztahy mládeže mezi sebou, vzájemné vztahy mlá-

deže a jednotlivých skupin, s jinými společenskými a věkovými skupinami, s organizacemi, stejně jako mnohostranné a vzájemné vztahy mezi mládeží a globální společností, na pozadí vzniku a utváření hodnot, norem, postojů⁷ a vzorů, jakož i skupinotvorného procesu“. (Ondrejko, 1994: 13)

Mládež tedy lze definovat jako věkovou skupinu, která je vymezena jakýmsi překlenovacím obdobím mezi dětstvím a dospělostí, v němž je završen fyzický, ale především psychosociální vývoj včetně profesní přípravy (Buriánek, 1996, srov. Macek, 2003). V některých společnostech je přechod mezi dětstvím a dospělostí prakticky dílem okamžiku a v postavení „mládeže“ se ocitá jenom malá část příslušné věkové skupiny. Přesto se často setkáváme s vyčleňováním některých **charakteristik mládeže**, které pro ni platí jaksí obecně a odlišují ji od dospělé populace. Patří k nim např.:

1. měnící se závislost na rodině, postupné osamostatňování;
2. intenzivní příprava na profesi, dokončení volby povolání a stabilizace v něm;
3. specifický způsob života, zdůrazňující aktivity ve skupinách vrstevníků (party), převaha zábavných činností (diskotéky, sport);
4. zvláštní psychické rysy a radikalismus postojů⁸, zvýšená kritičnost a morální citlivost. (Buriánek, 1996)

Vrstevnické vztahy

Jak již bylo naznačeno, pro mládež je typické utváření silných vrstevnických vztahů, které se pohybují od volných skupin až po přesně označené gangy⁹, party a často i delikventní skupiny, jež mohou působit v rámci šířeji vnímaných subkultur mládeže.

Tyto specifické malé sociální skupiny mají následující znaky: existují v nich navzájem integrující jedinci, kteří se vzájemně znají, dodržují subkulturní normy, existuje propojenost jejich rolí a mají společné vědomí „my“ (srov. Nakonečný, 1998). Sociální skupiny také člověku umožňují podílet se na příbězích přesahujících jeho individuální horizont, tj. dokážou podpořit

- 7 Postoj lze definovat jako stav pohotovosti k určité reakci na skutečnost neboli dispoziici k určitému jednání. Je organizovaný zkušeností a řídí se konkrétními podmínkami dané situace. Verbalizovaný postoj se v sociálněpsychologickém výzkumu zjišťuje jako názor, mínění.
- 8 Na úrovni jedince ovlivňují postoje vnímání, myšlení i chování. Postoje ke společenským skupinám nebo subkulturám, zejména jsou-li negativní, se nazývají předsudky (srov. Hewstone, Stroebe, 2006).
- 9 Gang je stabilnější deviantní organizace s rozvinutou dělbu práce mezi jednotlivými členy, ale jejich deviantní aktivity jsou omezeny na určitý prostor a čas. (Hrčka, 2001: 144)

individuální identitu¹⁰ příslušností k vyšším celkům, tedy identitou skupinovou (blíže viz Duffková, Urban, Dubský, 2008: 28).

Macek (2003) konstatuje, že vrstevnický vztah (*peership*) umožňuje vzájemné poskytování názorů, pocitů a vzorců chování, „zkoušení“ bez větších závazků. Z kvalitativního hlediska existuje dělení na skupiny vnitřní (*in group*) a skupiny vnější (*out group*). S vnitřními skupinami se jedinec identifikuje, ke členům ostatních, vnějších skupin existuje buď indiferentní nebo podezíravý postoj (viz Nerudová, 1989; Duffková, Urban, Dubský, 2008).

Vrstevníci plní jakousi funkci komunikační a interakční platformy, kde dospívající může testovat sám sebe. Adolescentní vrstevníci rádi napodobují a jsou rádi napodobováni. Nabízejí se volně jako modely, které reprezentují nejrůznější varianty chování – atraktivním počínaje a opovržením konče. Jsou nastaveni na novou zkušenost a tráví mnoho hodin diskusemi či (v mnoha případech) planými řečmi o tom, jaké to bylo a jaké by to mohlo či mělo být. Ve vrstevnických vztazích se rychle mění a střídají pozice soupeře a spoluhráče, opozičníka a soupeřníka. Dospívající se cítí dobře, když mají pocit, že jsou vrstevníky viděni, slyšeni a oceňováni. Posiluje to jejich vlastní pozici a pocity významnosti. Vědomě či nevědomě sdílejí stejnou zkušenost, stejnou životní pozici, stejné problémy, nejistoty a nejasnosti. Tato sdílení ovšem nebrání pocitu, aby se necítili ve vrstevnických vztazích sami. To je dáno právě instrumentální povahou vrstevnických vztahů – nemají hodnotu sami o sobě, ale jsou prostředkem k hledání a ujasňování vztahu k sobě samému. (Macek, 2003: 57)

V období dospívání je podstatná socializační úloha vrstevníků, kteří představují „rovné partnery“ v nově objevovaném světě. Zejména v období adolescence se vrstevnické skupiny díky své dynamice stávají unikátním a nezastupitelným výchovným činitelem. Dospívající prožívají období hledání a budování identity zpravidla ve vrstevnické skupině (partě, gangu), tedy mezi sobě podobnými lidmi, kteří se nacházejí ve stejné fázi bez pevné identity a kteří nemohou být sami sobě dostatečným vzorem. Tato identita tak často bývá hledána i v partách, jež se pohybují v rámci subkultur mládeže. Vědomí sociální identity může být úzce svázáno mj. s členstvím v různých subkulturních skupinách. Subkultury jsou vlastně utvářeny slučováním jednotlivých skupin mládeže na základě zájmů, aktivit, vědomí společné identity, módy, společných hodnot, ideálů, ale i pod vlivem médií a hudebního průmyslu. Vrstevnická skupina jedinci nejenom rozšiřuje pole

10 Sociologie a sociální psychologie identitu člověka chápou jako časově a situačně relativně stabilní (stálý) soubor vlastností, hodnot a cílů, vkusu a přesvědčení, který ho činí v jeho očích a očích druhých specifickým a výjimečným, originálním a jedinečným. (Duffková, Urban, Dubský, 2008: 105)

příležitostí, ale stává se i skupinou referenční, působící na formování hodnotového systému (srov. Alan, 1989). Pokud jedinec do určité skupiny patří, označujeme tuto skupinu jako členskou. Konkrétní motivace jedinců pro vstup do světa určité subkultury mohou být různé, např. být něčím zajímavý, obliba hudebního stylu, obliba módního stylu, pocit „výjimečnosti“.

O subkulturách mládeže lze uvažovat z hlediska jedince, malé sociální skupiny a majoritní kultury.

Z ontogenetického hlediska můžeme říci, že identifikace se skupinou, potažmo subkulturou, poskytuje dospívajícímu jedinci dočasný azyl v období jeho vnitřního hledání. Ideové paradigma subkultury mu poskytuje možnost konfrontovat své hodnoty, postoje a vztahy k okolnímu světu, jakož i k sobě samému. Přijetí jedince partou náležející do širší subkultury je též spojeno s přidělením určitého statusu a role a se socializačními procesy uvnitř party. Člověk si tak může v rámci subkultury utvářet i paralelní kariéru, někdy zcela odlišnou od kariéry profesní. To je důležité zejména pro jedince, kteří jsou v oblasti školy či zaměstnání neúspěšní: vysoký status v rámci subkultury jim umožňuje zvýšit si sebevědomí (Smolík, 2005b). V subkulturní scéně se však může realizovat i jedinec společensky úspěšný.

Vrstevníkové vztahy se utváří právě v jednotlivých skupinách mládeže. Tyto skupiny mládeže (gangy, party, delikventní skupiny) se pak často vnímají jako součást širších společenských útvarů, tj. subkultur mládeže.

Literatura

- Macek, P. (2003): *Adolescence*. Praha: Portál, 2. vydání.
- Matoušek, O., Kroftová, A. (1998): *Mládež a delikvence. Možné příčiny, současná struktura, programy prevence mládeže*. Praha: Portál.
- Ondrejko, P. (1994): *Štúdie zo sociologie výchovy. Teoretické základy sociologie výchovy a mládeže*. Bratislava: IUVENTA.
- Ondrejko, P. (1998): *Úvod do sociologie výchovy*. Bratislava: VEDA, 2., rozšířené a přepracované vydání.

1.2 Kultura/subkultura

Život jednotlivce je především nikdy nekončícím přizpůsobováním se vzorcům a standardům tradičně předávaných v jeho společenství. Od okamžiku, kdy se narodil, zvyky jeho komunity formují jeho prožívání

a chování. Když začíná mluvit, je již produktem své kultury, a až dospěje a bude schopen zapojit se do jejích aktivit, její zvyky již budou jeho zvyky, její přesvědčení jeho přesvědčením, a co bude pro ni nemožné, bude nemožné i pro něho.

R. Benedictová, *Kulturní vzorce*, s. 18

Kultura je zotročením člověka, je to metodicky ovládané ukájení pudů.

H. Marcuse, *Psychoanalýza a politika*, s. 10

1.2.1 Kultura

Kultura je složitým společenským jevem a procesem. Jako taková je předmětem zájmu mnoha věd, např. kulturní antropologie, etnologie, etnografie, sociologie, sociální psychologie.

Kultura (z lat. *colere* – vzdělávat, pěstovat, pečovat) je termín, vymezovaný v různých rovinách a z různých aspektů a východisek, který původně souvisel s oblastí zemědělství. Nový význam tohoto slova je spojován s M. T. Cicerem¹¹, který je užil v *Tuskulských hovorech* v 1. století př. n. l., přičemž označil filozofii za „kulturu ducha“; odtud pak jeho následné užívání jako termínu vymezujícího oblast lidského vzdělávání, tedy pojmu s výraznou hodnoticí funkcí. V této poloze zůstává po celý středověk, novověk a kromě odborných kruhů až do současnosti. Tato koncepce kultury jako sféry pozitivních hodnot přispívajících ke kultivaci člověka a rozvoji společnosti je označována jako axiologická (hodnoticí) (srov. Cicero, 1976; Geist, 1992; Rejman, 1966; Sopóci, Búzik, 2009).

Definice kultury

Podle Barkera (2006) je kultura komplikovaný a kontroverzní výraz, protože tento pojem nezastupuje samostatnou jednotku nezávislého objektového světa. Koncept kultury je tedy nástroj, který je pro nás více či méně užitečný jako životní forma a jehož významy a forma se mění v závislosti na tom, co vše myslitelé hodlají s tímto nástrojem „dělat“.

Sopóci a Búzik (2009) termín kultura spojují se specifickým lidským způsobem organizace, uskutečňováním a rozvojem činnosti, který je zpřed-

11 Marcus Tullius Cicero se narodil roku 106 př. n. l. v Arpinu a zemřel násilnou smrtí roku 43 př. n. l. Celý život byl politicky činný, působil jako obhájce a konzul. V roce 58 byl ve vyhnanství za potlačení Catilinova spiknutí. Ciceronovo dílo je velice rozsáhlé, obsahuje především jeho politické i soudní proslovy.

Žiadná z definíc kultúry pritom není chybná ve smyslu nesprávného popisu objektu a různost chápání nepředstavuje situaci, kdy proti sobě stojí objektivně správné a nesprávné. (Barker, 2006: 95–96)

Kulturu lze vnímat jako označení pro všechny sdílené normy¹², způsoby chování, schopnosti, hodnoty, rituály, tradice, znalosti a dovednosti, s nimiž se člověk nerodí, ale které přebírá v procesu socializace (srov. Sopóci, Búzik, 2009).

Kultura je znakem pro rozdílně velké sociální skupiny, jež se vzájemně odlišují jedna od druhé. Právě kultura (resp. jednotlivé kultury) je specificky lidský fenomén, který odlišuje lidskou společnost od zvířecích společenství (srov. Nakonečný, 1998). I přes různost škol a směrů panuje jistá základní shoda v rozumnění kultury jako specificky lidské sféry reality, resp. jako rodovému atributu lidstva, kterým se rod *Homo* odlišuje od ostatních bytostí. Antropologické pojetí kultury je nehodnotící a v tomto smyslu jsou její součástí všechny nadbiologické mechanismy a prostředky, kterými se společnosti adaptují na vnější, přírodní prostředí. Kultura vytváří osobité formy chování, mění průběh psychických funkcí, vybudovává nová patra ve vyvíjejícím se systému chování člověka. V procesu historického vývoje společenský člověk mění způsoby i formy svého chování, přetváří přirozené dispozice i funkce, vytváří a vypracovává nové formy chování – specificky kulturní. (Nakonečný, 1998)

■■■■■■■■■■

považovat za kulturu. Člověk se stává celým člověkem procesem učení se kultuře, jinými slovy osvojováním si běžných lidových modelů skutečnosti (srov. Geist, 1992; Klimeš, 1998; Keller, 1994; Nakonečný, 1999).

Lawless (1996) považuje kulturu za integrovanou a vnitřně propojenou soustavu či řadu představ, činností a vzorců, jež jsou neustále ve vzájemné interakci a které jsou souhrnem hmotných a duchovních hodnot vytvořených a vytvářených lidstvem a charakterizujících historicky dosažený stupeň ve vývoji společnosti. Jednotlivé prvky kultury jsou uspořádány do unikátních konfigurací tvořících vnitřně integrované, relativně autonomní systémy, označované jako kulturní vzory, které jsou důvodem odlišnosti jednotlivých kultur. Velmi často se v sociologii hovoří spíše o kulturách (tj. v množném čísle) než o kultuře (tj. v jednotném čísle) – tím se zdůrazňuje, že i když v abstraktním slova smyslu lze uvažovat o kultuře jako jednom celku, ve skutečnosti vlastně reálně existovaly a existují různé kultury, které se od sebe vzájemně liší. Odlišnost kultur můžeme pozorovat především v čase, ale také v prostoru (srov. Petrusek a kol., 1994).

Hall (1997) považuje kulturu za sdílenou konceptuální mapu, kde dochází ke sdílení jazykového systému a kódů, které usměrňují překládání mezi nimi. Toto překládání je dáno tím, že existuje sociální konvence, že určité znaky reprezentují určité koncepty. Patřit ke stejné kultuře znamená mj. sdílet konceptuální a lingvistické univerzum.

Podstatné tedy je, že kultura má tyto vlastnosti: je naučená, sdílená, symbolická, integrovaná, racionální, dynamická a adaptivní. (Lawless, 1996)

Díky kultuře jsou lidé schopni vyrovnávat se s tlaky přírody nikoli přizpůsobováním svého vlastního organismu, nýbrž modifikací svého prostředí. Základní předpoklady pro kulturní přeměnu prostředí spočívají ve schopnosti pracovat v koordinaci s druhými lidmi, jež je u člověka zajišťována zvládnutím komunikace¹³ prostřednictvím symbolů.¹⁴ Symbol je něco kon-

13 Pojem komunikace je podle Vybírala (2000) odvozen od slov *communicatio* („vespolné účastnění“) a *communicare* („činit něco společným, společně něco sdílet“). Jak pro existenci, tak pro organizaci každé společnosti je komunikace základním a životně důležitým procesem, neboť každá společná akce individuů je založena na významech, které poté, co byly ostatně přeneseny prostřednictvím komunikace, jsou společně sdíleny.

14 Pojem symbol pochází z řeckého *syμβallein* (spojovat, sdružovat) a označuje slova, obrazy nebo předměty, které kromě vlastního konkrétního významu vyjadřují další informace a souvislosti, postoje a někdy i celou ideologii. Symboly mohou mít pro jedince i kolektivy vysokou emoční hodnotu, dokážou sjednocovat i polarizovat, burcovat i usmiřovat (srov. Nerudová, 1989). Podle Mareše (2006) symbol znamená:

1. „něco konkrétního, co slouží jako konvenční znak pro něco abstraktního“;
2. „grafický znak“;
3. „konvenční, arbitrární znak“;
4. znak (státu, města, hnutí apod).